

КОМПЛЕКСНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ • 10 КЛАС

ТЕМА 6

ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Уроки 29-32

Розгорнуті конспекти • таблиці • ключові дати • поняття •
практичне заняття • документи • відповіді для викладача

ТЕМА 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Структура теми

Зміст теми. У 1930-х роках Версальсько-Вашингтонська система стрімко руйнувалася. Японія, Італія та Німеччина створили вогнища агресії на Далекому Сході, в Африці й Європі. Ліга Націй виявилася нездатною зупинити агресорів. Велика Британія і Франція перейшли до політики «умиротворення», кульмінацією якої стала Мюнхенська угода. Навесні-влітку 1939 р. одночасно тривали англо-франко-радянські переговори та радянсько-німецьке зближення, що завершилося пактом Молотова-Ріббентропа і секретним протоколом про сфери впливу.

Урок	Тема за календарним плануванням
29	Спроба перегляду Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних договорів. Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, Африці та Європі.
30	Вісь «Берлін-Рим-Токіо». Нарощення озброєнь. Політика «умиротворення» агресора. Задоволення територіальних претензій Німеччини. Підтримка Радянським Союзом гітлерівського режиму в 1933 – на початку 1941. Підготовчі заходи Сталіна до військового вторгнення в Європу.
31	Англо-франко-радянські переговори в Москві. Пакт Молотова-Ріббентропа і таємний протокол до нього.
32	Практичне заняття № 6.

Ключові поняття. Версальсько-Вашингтонська система; вогнище війни; колективна безпека; політика «умиротворення»; аншлюс; Судетська проблема; «Мюнхен»; «Вісь»; Антикомінтернівський пакт; сфера впливу; пакт про ненапад; секретний додатковий протокол.

Очікуваний результат. Учні мають уміти визначати вогнища війни на Далекому Сході, в Африці та Європі; пояснювати причини краху Версальсько-Вашингтонської системи й провалу колективної безпеки; характеризувати політику «умиротворення»; встановлювати зв'язок між аншлюсом, Мюнхенською угодою та подальшим посиленням Німеччини; пояснювати причини провалу переговорів 1939 р.; аналізувати зміст і наслідки пакту Молотова-Ріббентропа.

Календарне планування: тема 6 — 4 години, уроки 29–32. Підручник: розділ VI, §25–26, с. 149–158.

ТЕМА 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Урок 29. Перегляд Версальсько-Вашингтонської системи. Утворення вогнищ війни

Головна думка. Світовий порядок, створений після Першої світової війни, втрачав дієздатність поступово. Кожна нова поступка агресорам — від захоплення Маньчжурії до ремілітаризації Рейнської зони — показувала, що міжнародні договори можна порушувати без серйозного покарання.

Після уроку учні мають уміти. називати основні кроки ревізії повоєнних договорів; локалізувати три головні вогнища війни; пояснювати неефективність Ліги Націй; встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між безкарністю агресорів і наближенням світової війни.

Основа: І. Я. Щупак, «Всесвітня історія. 10 клас», §25, с. 150–154.

1. Чому почалася ревізія повоєнного порядку

Версальсько-Вашингтонська система закріпила нові кордони, обмеження для переможених держав і систему міжнародних гарантій. Проте вона не усунула суперечностей між великими державами. Німеччина прагнула переглянути Версальський договір, Японія — розширити панування в Китаї та Тихоокеанському регіоні, Італія — зміцнити позиції в Середземномор'ї, на Балканах і в Африці.

Крок ревізії	Що сталося	Чому це послаблювало систему
Плани Дауеса і Юнга	Сприяли відновленню економічного потенціалу Німеччини.	Німеччина швидше відновила промислову й фінансову базу.
Лозанна, 1932 р.	Припинено виплату Німеччиною репарацій.	Один із ключових механізмів Версаля фактично перестав діяти.
Саар, січень 1935 р.	На плебісциті 90,8 % висловилися за приєднання до Німеччини.	Гітлер отримав політичний успіх і додатковий авторитет.
Англо-німецька морська угода, 1935 р.	Німеччина дістала можливість нарощувати військово-морський флот.	Переозброєння відбувалося вже за фактичного визнання частини німецьких вимог.

Крок ревізії	Що сталося	Чому це послаблювало систему
Рейнська зона, 7 березня 1936 р.	Німецькі війська ввійшли до демілітаризованої зони.	Було порушено і Версальський договір, і Локарнські угоди; Велика Британія та Франція не втрутилися.

**економічне відновлення Німеччини → скасування репарацій
→ переозброєння → ремілітаризація Рейнської зони →
переконання Гітлера в безкарності**

2. Вогнище війни на Далекому Сході

Першим великим випробуванням повоєнної системи стала японська агресія в Маньчжурії. 18 вересня 1931 р. японська агентура вчинила диверсію на Південно-Маньчжурській залізниці біля Мукдена.

Пошкодження використали як привід для вторгнення. За кілька місяців Північно-Східний Китай опинився під японським контролем.

Дата	Подія	Наслідок
18 вересня 1931 р.	Початок японського вторгнення в Маньчжурію.	Формування першого великого вогнища майбутньої світової війни.
лютий 1932 р.	Створення Маньчжоу-Го.	Маріонеткова держава під контролем Японії; формальним главою став Пу І.
1933 р.	Японія виходить з Ліги Націй.	Показова демонстрація слабкості міжнародних механізмів.
7 липня 1937 р.	Нова широкомасштабна війна Японії проти Китаю.	Захоплення великих міст і перетворення війни на тривалий конфлікт.

Вогнище війни. У межах теми так доцільно називати регіон, де агресивна держава вже застосовує воєнну силу, порушує міжнародні угоди й створює небезпеку поширення конфлікту на інші країни.

3. Вогнище війни в Африці: напад Італії на Ефіопію

Італійська експансія була спрямована на Середземномор'я, Балкани та Африку. У колоніях Італії — Еритреї, Сомалі та Лівії — створювалися військові бази й накопичувалися сили. У ніч на 3 жовтня 1935 р. італійські війська без оголошення війни вторглися до Ефіопії.

Сторона	Становище / дії
Італія	Мала танки, авіацію, сучасну артилерію; застосовувала отруйні речовини.
Ефіопія	Частина війська була озброєна застарілими гвинтівками, мисливськими рушницями і навіть списами; опір тривав близько семи місяців.
5 травня 1936 р.	Італійці захопили Аддис-Абебу; імператор Хайле Сілассіє залишив країну.
Ліга Націй	Визнала Італію агресором і запровадила санкції, але вони не включали нафтового ембарго й виявилися неефективними.

Проблема міжнародної реакції. За матеріалом підручника, нейтралітет США і Великої Британії та обмежені санкції фактично поставили агресора і його жертву в однакове становище. Це посилювало відчуття безкарності.

4. Чому Ліга Націй не зупинила агресію

Ліга Націй мала бути основою системи колективної безпеки, але в кризових ситуаціях вона діяла повільно й непослідовно. Японія проігнорувала вимоги щодо Маньчжурії і вийшла з організації. Німеччина залишила Лігу в жовтні 1933 р. Санкції проти Італії не перекрили критично важливі ресурси. У 1939 р. СРСР був виключений з Ліги за агресію проти Фінляндії.

Проблема	Як проявилася	Наслідок
Немає дієвого примусу	Рішення не підкріплювалися достатньою силою.	Агресори могли ігнорувати вимоги.
Неповні санкції	Проти Італії не застосували повного економічного блокування.	Війна проти Ефіопії не була зупинена.
Вихід великих держав	Японія і Німеччина залишили Лігу.	Організація втрачала універсальність і авторитет.
Різні інтереси держав	Кожна держава передусім захищала власні інтереси.	Колективна безпека поступалася двостороннім домовленостям та нейтралітету.

5. Три вогнища війни — порівняльна схема

Регіон	Агресор	Головна подія	Міжнародна реакція	Підсумок
Далекий Схід	Японія	Захоплення Маньчжурії, 1931–1932.	Засудження без реального примусу.	Маньчжоу-Го; вихід Японії з Ліги Націй.
Африка	Італія	Напад на Ефіопію, 1935–1936.	Неповні економічні санкції.	Окупація Ефіопії.
Європа	Німеччина	Ремілітаризація Рейнської зони, 1936.	Лондон і Париж не застосували силу.	Прискорення демонтажу Версальської системи.

6. Ключові дати

Дата	Подія
1931 р.	Японське вторгнення в Маньчжурію.
1932 р.	Лозаннська конференція скасувала репараційні виплати Німеччини.
1933 р.	Японія і Німеччина виходять з Ліги Націй.
1935 р.	Повернення Саару до Німеччини; початок агресії Італії проти Ефіопії.
7 березня 1936 р.	Вступ німецьких військ до Рейнської демілітаризованої зони.
7 липня 1937 р.	Початок широкомасштабної японсько-китайської війни.

7. Питання для закріплення

1. Які кроки Німеччини свідчили про відмову виконувати Версальський договір? (підручник: §25, с. 150)
2. Чому захоплення Маньчжурії стало першим великим випробуванням Ліги Націй? (§25, с. 151)
3. Чому санкції проти Італії виявилися неефективними? (§25, с. 150–151)
4. Що означає поняття «вогнище війни» в контексті 1930-х років? (§25, с. 150–152)
5. Який висновок могли зробити агресивні держави з реакції Великої Британії та Франції на ремілітаризацію Рейнської зони? (§25, с. 150)
6. Назвіть три головні вогнища війни та держави-агресори. (§25, с. 150–152)

ТЕМА 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Урок 30. «Вісь Берлін–Рим–Токіо».

Політика «умиротворення».

Територіальні претензії Німеччини.

Зовнішньополітичний курс СРСР

Головна думка. У другій половині 1930-х років агресивні держави не лише діяли окремо, а й формували блок. Одночасно Велика Британія і Франція намагалися уникнути великої війни шляхом поступок Німеччині. Підручник паралельно розглядає зовнішньополітичні амбіції сталінського керівництва і прагнення СРСР використати протиріччя між західними державами та Німеччиною.

Основа: §25, с. 151–154; §26, с. 155–156.

1. Формування «Вісі»

Італія і Німеччина зблизилися на тлі італійської війни проти Ефіопії та спільної інтервенції проти республіканської Іспанії. У жовтні 1936 р. було підписано італо-німецький протокол про співробітництво, що дістав назву «Вісь Берлін–Рим».

Дата	Угода	Учасники	Значення
23 жовтня 1936 р.	Італо-німецька угода про співробітництво	Німеччина, Італія	Формування «Вісі Берлін–Рим».
листопад 1936 р.	Антикомінтернівський пакт	Німеччина, Японія	Офіційно спрямований проти Комінтерну; політичне зближення агресивних держав.
1937 р.	Приєднання Італії до Антикомінтернівського пакту	Німеччина, Японія, Італія	Формування трикутника Берлін–Рим–Токіо.
22 травня 1939 р.	«Сталевий пакт»	Німеччина, Італія	Договір про політичне і воєнне співробітництво на 10 років.
27 вересня 1940 р.	Тристоронній пакт	Німеччина, Італія, Японія	Розширення воєнного й економічного співробітництва вже в умовах Другої світової війни.

«Вісь». Назва політичного і воєнного зближення Німеччини, Італії та Японії. У програмі теми важливо не плутати «Вісь Берлін-Рим» 1936 р. з пізнішим Тристороннім пактом 1940 р.

2. Політика «умиротворення»

Після приходу Гітлера до влади частина британських і французьких політиків спочатку не розглядала його як неминучого ініціатора великої війни. У Лондоні й Парижі існувало прагнення виправити, як їм здавалося, окремі надмірно суворі наслідки Версаля і водночас не допустити нової війни.

Політика «умиротворення». Курс на поступки агресивній державі з надією задовольнити частину її вимог, зберегти мир і не допустити великої війни.

Причина / мотив	Як це впливало на політику
Пам'ять про Першу світову війну	Суспільства Великої Британії та Франції не хотіли нової масової війни.
Прагнення контролювати розвиток подій	Н. Чемберлен вважав небезпечною втрату можливості домовлятися з Німеччиною.
Проблема безпеки Франції	Франція намагалася уникнути ще однієї великої війни з Німеччиною.
Американський ізоляціонізм	Закон США «Про нейтралітет» 1935 р. зменшував імовірність активної участі США у стримуванні європейської агресії.
Недовіра між потенційними союзниками	Система колективної безпеки не була перетворена на реально діючий механізм.

3. Аншлюс Австрії

У вересні 1937 р. Гітлер отримав згоду Муссоліні на приєднання Австрії. 12 березня 1938 р. німецькі сухопутні й повітряні сили ввійшли до Австрії. Захоплення відбулося без збройного опору. Новий австрійський уряд проголосив Австрію «німецькою землею». На початку квітня Велика Британія, Франція і США ліквідували дипломатичні місії у Відні, фактично визнавши нову ситуацію.

**ремілітаризація Рейнської зони → відсутність силової реакції
→ аншлюс Австрії → нові вимоги до Чехословаччини**

4. Судетська проблема і Мюнхенська угода

Після аншлюсу наступною ціллю Німеччини стала Чехословаччина. Гітлер вимагав Судетську область, де значну частину населення становили німці. Франція була гарантом безпеки Чехословаччини, а Велика Британія готова була діяти лише разом із Францією. СРСР пропонував допомогу за умови пропуску Червоної армії через Польщу і Румунію, але Варшава та Бухарест відмовили.

Етап	Зміст
Вересень 1938 р.	Британський уряд дійшов висновку, що війни можна уникнути передачею Судетської області Німеччині.
29 вересня 1938 р.	У Мюнхені почалася конференція за участю А. Гітлера, Б. Муссоліні, Н. Чемберлена та Е. Даладье.
Рішення	Чехословаччина мала протягом десяти днів передати Судетську область Німеччині.
Додаткові вимоги	Чехословаччина мала задовольнити претензії Угорщини на Закарпатську Україну та Польщі на Тешин.
Наслідок	Німеччина отримала важливі промислові райони й прикордонні укріплення; Чехословаччина стала значно слабшою.

Підсумок підручника. Політика «умиротворення» зазнала краху. Поступки не зупинили агресію, а посилили Німеччину.

5. Зовнішньополітична доктрина СРСР у викладі підручника

§26 розглядає радянську політику як суперечливу. З одного боку, СРСР у середині 1930-х років демонстрував зацікавленість у системі колективної безпеки і уклав договори з Францією та Чехословаччиною. З іншого боку, автори підручника наголошують на агресивних зовнішньополітичних амбіціях сталінського керівництва та його прагненні отримати максимальні вигоди з протистояння Німеччини із західними державами.

Етап	Факт із підручника	Значення
1924–1925 рр.	СРСР визнали Велика Британія, Франція, Японія та інші держави.	СРСР утвердився як учасник міжнародних відносин.
1925–1926 рр.	Економічна угода з Німеччиною і договір про нейтралітет та ненапад.	Продовження радянсько-німецької співпраці 1920-х років.
1933 р.	Встановлення дипломатичних відносин зі США.	Посилення міжнародного становища СРСР.

Етап	Факт із підручника	Значення
1934 р.	Вступ СРСР до Ліги Націй.	Демонстрація участі в системі колективної безпеки.
1935 р.	Договори про взаємну допомогу з Францією і Чехословаччиною.	Спроба створення ширшого антиагресивного механізму.
1938–1939 рр.	Москва побоювалася можливого зближення західних держав з Німеччиною, Італією і Японією за рахунок СРСР.	Посилення прагнення маневрувати між потенційними блоками.
травень 1939 р.	М. Литвинова замінив В. Молотов.	У підручнику це подано як важливу ознаку повороту до можливих переговорів з Берліном.

6. «Підготовчі заходи Сталіна» — як це подано в джерелі

Важливо для роботи з джерелом. У календарному плануванні й §26 використано формулювання про «підготовчі заходи Сталіна до воєнного вторгнення в Європу». Підручник пояснює це через радянську військову доктрину ведення війни «на чужій території», прагнення поширити прорадянські режими та бажання використати конфлікт між Німеччиною і західними державами для власних зовнішньополітичних цілей.

Для учнів доцільно відділяти зафіксовані у джерелі факти від його авторської оцінки. Факти: активне переозброєння, угоди про взаємну допомогу, одночасні переговори з різними сторонами, зміна керівника зовнішньополітичного відомства, пожвавлення контактів з Німеччиною навесні–влітку 1939 р. Авторська інтерпретація підручника: ці кроки були частиною агресивної зовнішньополітичної стратегії сталінського керівництва.

7. Ключові дати

Дата	Подія
23 жовтня 1936 р.	«Вісь Берлін–Рим».
листопад 1936 р.	Антикомінтернівський пакт Німеччини і Японії.
1937 р.	Італія приєдналася до Антикомінтернівського пакту.
12 березня 1938 р.	Аншлюс Австрії.
29–30 вересня 1938 р.	Мюнхенська конференція й передача Судетської області Німеччині.
22 травня 1939 р.	«Сталевий пакт» Німеччини та Італії.

8. Питання для закріплення

1. Чому Італія і Німеччина зблизилися в середині 1930-х років? (§25, с. 151–152)
2. У чому полягала логіка політики «умиротворення»? (§25, с. 152)
3. Чому аншлюс Австрії став важливим етапом німецької експансії? (§25, с. 152–153)
4. Які рішення були нав'язані Чехословаччині в Мюнхені? (§25, с. 153)
5. Чому Мюнхенська угода не зберегла мир у Європі? (§25, с. 153–154)
6. Які два суперечливі напрями радянської зовнішньої політики показує §26? (§26, с. 155–156)

ТЕМА 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Урок 31. Англо-франко-радянські переговори 1939 р. Пакт Молотова-Ріббентропа і секретний протокол

Головна думка. Навесні-влітку 1939 р. ще існувала можливість спільних дій Великої Британії, Франції та СРСР проти німецької агресії. Але переговори зірвалися через взаємну недовіру, різні інтереси й невирішене питання проходу Червоної армії через Польщу та Румунію. Після цього радянсько-німецькі контакти швидко завершилися пактом про ненапад і таємним поділом сфер впливу.

Основа: §26, с. 156–158.

1. Чому переговори Великої Британії, Франції та СРСР були потрібні

У 1939 р. Німеччина вже ліквідувала незалежність Чехословаччини і готувала нову експансію. За матеріалом підручника, зближення СРСР із Великою Британією та Францією на платформі протидії нацистській агресії було останнім шансом створити дієву систему стримування. Проблема полягала в тому, що кожна зі сторін прагнула передусім відвести можливий удар від себе.

2. Перебіг переговорів

Дата / етап	Що відбувалося	Проблема
квітень 1939 р.	У Москві почалися переговори. СРСР запропонував тристоронній договір про взаємну допомогу.	Необхідно було визначити, кому саме й за яких умов надається військова допомога.
весна-літо 1939 р.	Обговорювали гарантії державам від Балтії до Румунії.	СРСР прагнув включити Балтію до сфери власних стратегічних інтересів.
25 липня 1939 р.	Британія і Франція погодилися на переговори щодо військової конвенції.	До делегацій були включені особи без повноважень на остаточне підписання документів.
серпень 1939 р.	Розглядали реальні військові можливості сторін.	Ключовим стало питання пропуску Червоної армії через Польщу і Румунію.

Дата / етап	Що відбувалося	Проблема
провал переговорів	Сторони не досягли згоди.	Взаємна недовіра, різні стратегічні інтереси, небажання держав Східної Європи пропускати радянські війська.

Причина провалу у формулюванні підручника. Учасники мали достатньо сил для стримування агресора, але «віддали перевагу керуватися лише своїми миттєвими інтересами».

3. Чому Москва одночасно вела переговори з Берліном

Паралельно з контактами із західними державами поживавлювалися радянсько-німецькі відносини. У Кремлі розраховували, що зближення з Німеччиною дозволить вийти з безпосереднього європейського конфлікту, послабити японську загрозу і створити можливості для активнішої політики в Балтії, Фінляндії та Румунії.

Фактор	Чому він підштовхував до зближення
Провал колективної безпеки	Мюнхен показав, що західні держави можуть домовлятися без СРСР.
Небезпека війни на два фронти	СРСР мав напружені відносини з Японією на Далекому Сході.
Взаємна недовіра з Польщею і Румунією	Вони відмовлялися пропускати Червону армію.
Економічний інтерес	Німеччина потребувала радянської сировини, СРСР — кредитів і промислових товарів.
Тактика маневрування	За підручником, Сталін прагнув грати на протиріччях між Німеччиною та західними державами.

4. Швидкий перехід до пакту

Дата	Подія
12 серпня 1939 р.	Німецький уряд повідомили про готовність СРСР обговорити новий характер відносин.
18 серпня	У Берліні підписано радянсько-німецьку торгово-кредитну угоду: позика СРСР 200 млн марок і закупівля Німеччиною радянських товарів на 180 млн марок.
20 серпня	Гітлер звернувся до Сталіна з особистим посланням і наполягав на терміновому приїзді Ріббентропа.

Дата	Подія
23-24 серпня	Переговори в Москві за участю Сталіна, Молотова і Ріббентропа.
23 серпня 1939 р.	Підписано договір про ненапад між Німеччиною і СРСР терміном на 10 років.

5. Відкриті статті пакту про ненапад

Пакт передбачав взаємне утримання від насильства й агресії, нейтралітет у разі війни однієї зі сторін з третьою державою, консультації з питань спільних інтересів і відмову від участі в угрупованнях, спрямованих проти іншої сторони. Формально документ подавався як інструмент миру між двома державами.

Положення	Зміст простими словами
Ненапад	СРСР і Німеччина не повинні нападати одна на одну.
Нейтралітет	Якщо одна сторона воює з третьою державою, інша не підтримує цю третю державу.
Консультації	Уряди мали підтримувати контакт з питань спільних інтересів.
Блоки	Сторони не мали вступати до угруповань, прямо чи опосередковано спрямованих одна проти одної.
Термін	10 років з можливістю автоматичного продовження.

6. Секретний додатковий протокол

Окремо від відкритого тексту був підписаний секретний протокол. Саме він визначав сфери впливу в Східній Європі. Підручник оцінює цей протокол як злочинний поділ Європи між двома диктаторами.

Територія	Сфера впливу за протоколом 23 серпня 1939 р.
Фінляндія	СРСР
Естонія	СРСР
Латвія	СРСР
Бессарабія	СРСР
Литва	Німеччина (за первинним протоколом)
Польща	Розмежування по лінії Нарев – Вісла – Сян між сферами Німеччини та СРСР

Сфера впливу. Територія або держава, в якій інша велика держава прагне отримати переважний політичний, військовий чи економічний контроль.

7. Реалізація домовленостей і зміна меж сфер впливу

Дата	Подія	Зв'язок із домовленостями
1 вересня 1939 р.	Німеччина напала на Польщу.	Початок реалізації німецьких планів щодо польської території.
17 вересня 1939 р.	Радянські війська вторглися до Польщі.	Реалізація радянської частини домовленостей про сферу впливу.
до кінця вересня	Польська держава перестала існувати як незалежний суб'єкт на окупованій території.	Поділ польських земель між Німеччиною і СРСР.
28 вересня 1939 р.	«Договір про дружбу і державний кордон».	Уточнено лінію розмежування; Литва перейшла до радянської сфери впливу.

8. Наслідки пакту у логіці підручника

- Німеччина отримала можливість нападати на Польщу, не побоюючись негайної війни з СРСР.
- СРСР отримав свободу дій у визначених секретним протоколом сферах.
- Було остаточно зірвано можливість створення тристоронньої системи стримування Німеччини за участю Великої Британії, Франції та СРСР.
- Секретні домовленості створили безпосередні передумови територіальних змін у Східній Європі.
- Підручник наголошує на співвідповідальності СРСР за розпалювання Другої світової війни.

9. Ключові дати

Дата	Подія
весна-літо 1939 р.	Англо-франко-радянські переговори в Москві.
18 серпня 1939 р.	Радянсько-німецька торгово-кредитна угода.
23 серпня 1939 р.	Пакт Молотова-Ріббентропа і секретний протокол.
1 вересня 1939 р.	Напад Німеччини на Польщу.
17 вересня 1939 р.	Вторгнення Червоної армії до Польщі.

Дата	Подія
28 вересня 1939 р.	«Договір про дружбу і державний кордон» між СРСР і Німеччиною.

10. Питання для закріплення

1. Чому англо-франко-радянські переговори вважалися шансом запобігти війні? (§26, с. 156)
2. Яке питання стало ключовою практичною перешкодою на військових переговорах? (§26, с. 156)
3. Чому СРСР одночасно вів переговори із західними державами та Німеччиною? (§26, с. 156–157)
4. Які відкриті зобов'язання передбачав пакт про ненапад? (§26, с. 157–158)
5. Які території були віднесені до радянської сфери впливу? (§26, с. 157)
6. Як змінив розмежування сфер впливу договір від 28 вересня 1939 р.? (§26, с. 157)
7. Чому секретний протокол мав принципове значення для подій у Східній Європі? (§26, с. 157–158)

ТЕМА 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Урок 32. Практичне заняття № 6. Як Європа прийшла до війни: колективна безпека, «умиротворення» і таємна дипломатія

Мета заняття. На основі §25–26 відтворити логіку міжнародної кризи 1931–1939 рр.; зіставити дії агресорів і реакцію великих держав; визначити причини провалу колективної безпеки; проаналізувати Мюнхенську угоду та пакт Молотова–Ріббентропа як різні форми міжнародних домовленостей, що вплинули на долю третіх держав.

Правило роботи. У відповідях використовуйте тільки факти, дати та оцінки з §25–26. Якщо формулюєте власну думку, окремо зазначте, на які факти підручника вона спирається.

Завдання 1. Хронологічний ланцюг

Розташуйте події в правильній послідовності й поставте біля кожної рік:

- ☐ Аншлюс Австрії
- ☐ Підписання пакту Молотова–Ріббентропа
- ☐ Вторгнення Японії в Маньчжурію
- ☐ Ремілітаризація Рейнської зони
- ☐ Мюнхенська угода
- ☐ Агресія Італії проти Ефіопії
- ☐ Створення «Вісі Берлін–Рим»
- ☐ Початок англо-франко-радянських переговорів

Завдання 2. Три вогнища війни

Регіон	Держава-агресор	Подія	Реакція Ліги / великих держав	Чому агресію не зупинили?
Далекий Схід	_____	_____	_____	_____
Африка	_____	_____	_____	_____
Європа	_____	_____	_____	_____

Завдання 3. «Ланцюг безкарності»

Заповніть пропуски так, щоб показати, як окремі поступки й бездіяльність посилювали агресорів.

Маньчжурія 1931 → _____ → Рейнська зона 1936 →
_____ → Мюнхен 1938 → _____ → криза
1939 р.

Завдання 4. Колективна безпека чи «умиротворення»?

Критерій	Колективна безпека	«Умиротворення»
Основна ідея	_____	_____
Як реагувати на агресора	_____	_____
Приклади з теми	_____	_____
Слабке місце	_____	_____
Наслідок до 1939 р.	_____	_____

Завдання 5. Мюнхенська угода — аналіз рішення

1. Які держави брали участь у Мюнхенській конференції?
2. Чому представники Чехословаччини не мали можливості реально впливати на рішення?
3. Яку територію Чехословаччина повинна була передати Німеччині?
4. Які додаткові територіальні претензії мала задовольнити Чехословаччина?
5. Чому втрата Судетської області різко погіршила обороноздатність Чехословаччини?
6. Сформулюйте одним реченням, чому підручник вважає Мюнхен крахом «умиротворення».

Завдання 6. Переговори 1939 р.: чому не домовилися?

Проблема	Позиції / обставини	Як це вплинуло на переговори
Взаємна недовіра	_____	_____
Гарантії країнам Східної Європи	_____	_____

Проблема	Позиції / обставини	Як це вплинуло на переговори
Балтійські держави	_____	_____
Прохід Червоної армії через Польщу і Румунію	_____	_____
Повноваження делегацій	_____	_____

Завдання 7. Пакт про ненапад: відкрита і секретна частини

Відкритий договір	Секретний протокол
Зобов'язання не нападати одна на одну.	Розмежування сфер впливу у Східній Європі.
_____	_____
_____	_____
_____	_____

Завдання 8. Карта сфер впливу — текстова реконструкція

Впишіть, до чиєї сфери впливу за секретним протоколом від 23 серпня 1939 р. належала кожна територія.

Територія	Сфера впливу
Фінляндія	_____
Естонія	_____
Латвія	_____
Бессарабія	_____
Литва	_____
Польща	_____

Додатково. Яка зміна щодо Литви відбулася за договором 28 вересня 1939 р.?

Завдання 9. Порівняйте Мюнхен і пакт Молотова-Ріббентропа

Критерій	Мюнхенська угода, 1938	Пакт і секретний протокол, 1939
Учасники	_____	_____
Чи була представлена держава, чиї території вирішували?	_____	_____

Критерій	Мюнхенська угода, 1938	Пакт і секретний протокол, 1939
Територіальні наслідки	_____	_____
Заявлена мета	_____	_____
Реальний наслідок у логіці підручника	_____	_____

Завдання 10. Причини Другої світової війни — причинна матриця

Група причин	Конкретні прояви з теми
Недоліки повоєнної системи	_____
Агресивна політика Німеччини, Італії, Японії	_____
Слабкість Ліги Націй	_____
Політика «умиротворення»	_____
Провал колективної безпеки	_____
Радянсько-німецьке зближення 1939 р.	_____

Завдання 11. Робота з документом — пакт про ненапад

Фрагменти змісту статей договору за підручником: сторони зобов'язувалися утримуватися від насильства й агресії; не підтримувати третю державу, якщо вона веде військові дії проти іншої сторони; підтримувати консультації; не брати участі в угрупованнях, спрямованих проти іншої сторони; вирішувати суперечки мирним шляхом.

1. Яке враження створює відкритий текст договору?
2. Чому секретний протокол радикально змінює оцінку документа?
3. Чому територіальні домовленості були приховані від суспільства?
4. Які майбутні події вересня 1939 р. безпосередньо співвідносяться з домовленостями?

Завдання 12. Підсумкове проблемне питання

Тема міні-есе: «Чи можна було запобігти Другій світовій війні за умов 1930-х років?»

У відповіді використайте щонайменше **6 конкретних фактів** з §25–26: неефективність Ліги Націй, Маньчжурія, Ефіопія, Рейнська зона, аншлюс, Мюнхен, переговори 1939 р., пакт Молотова–Ріббентропа тощо.

ТЕМА 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Відповіді для викладача до практичного заняття № 6

Примітка. Відповіді побудовані за матеріалом §25–26. У відкритих завданнях можливі інші формулювання, якщо вони підтверджені фактами з підручника.

1. Хронологічний ланцюг

1931 — вторгнення Японії в Маньчжурію → 1935 — напад Італії на Ефіопію → 1936 — ремілітаризація Рейнської зони → 1936 — «Вісь Берлін-Рим» → 1938 — аншлюс Австрії → вересень 1938 — Мюнхенська угода → квітень 1939 — початок англо-франко-радянських переговорів → 23 серпня 1939 — пакт Молотова-Ріббентропа.

2. Три вогнища війни

Регіон	Відповідь
Далекий Схід	Японія; Маньчжурія 1931–1932; Ліга Націй засудила захоплення, але не застосувала дієвого примусу; Японія вийшла з Ліги.
Африка	Італія; Ефіопія 1935–1936; санкції були неповними, нафтового ембарго не було; окупацію не зупинили.
Європа	Німеччина; ремілітаризація Рейнської зони 1936; Велика Британія і Франція не застосували силу; німецька експансія продовжилась.

3. «Ланцюг безкарності» — один із варіантів

Маньчжурія 1931 → слабка реакція Ліги Націй → Рейнська зона 1936 → відсутність силової реакції Лондона і Парижа → Мюнхен 1938 → посилення Німеччини й розчленування Чехословаччини → криза 1939 р.

4. Колективна безпека й «умиротворення»

Критерій	Колективна безпека	«Умиротворення»
Основна ідея	Спільні дії держав проти агресора.	Поступки агресору задля збереження миру.
Реакція на агресію	Гарантії, взаємна допомога, спільне стримування.	Переговори і часткове задоволення вимог.

Критерій	Колективна безпека	«Умиротворення»
Приклади	Договори СРСР з Францією і Чехословаччиною; переговори 1939 р.	Аншлюс був фактично визнаний; Судети передано Німеччині.
Слабке місце	Недовіра, неузгоджені зобов'язання, проблема транзиту військ.	Поступки заохочували нові вимоги.
Наслідок	Система не була створена як дієвий механізм.	Мюнхен не зупинив Німеччину.

5. Мюнхен — орієнтовні відповіді

1. Німеччина, Італія, Велика Британія, Франція. **2.** Представникам Чехословаччини повідомили готове рішення, яке не підлягало обговоренню. **3.** Судетська область. **4.** Претензії Угорщини на Закарпатську Україну і Польщі на Тешин. **5.** Судети містили важливі промислові райони й прикордонні укріплення. **6.** Поступка не задовольнила Німеччину, а лише посилила її й послабила Чехословаччину.

6. Переговори 1939 р.

Проблема	Орієнтовна відповідь
Взаємна недовіра	Усі сторони прагнули передусім відвести удар від себе.
Гарантії Східній Європі	Потрібно було узгодити механізм допомоги і коло держав, яким вона надається.
Балтія	СРСР прагнув включити її до сфери своїх стратегічних інтересів.
Польща і Румунія	Не погоджувалися пропускати Червону армію через свою територію.
Повноваження делегацій	Британські й французькі військові представники не мали повноважень для остаточного підписання документів.

7. Відкрита і секретна частини пакту

Відкритий договір	Секретний протокол
Ненапад.	Сфери впливу.
Нейтралітет у разі війни з третьою державою.	Фінляндія, Естонія, Латвія, Бессарабія — радянська сфера.
Консультації.	Литва — первісно німецька сфера.

Відкритий договір	Секретний протокол
Відмова від антиіншосторонніх блоків.	Польща — поділ по лінії Нарев-Вісла-Сян.

8. Карта сфер впливу

Фінляндія — СРСР; Естонія — СРСР; Латвія — СРСР; Бессарабія — СРСР; Литва — Німеччина за протоколом 23 серпня; Польща — поділ між сферами. 28 вересня 1939 р. Литва перейшла до радянської сфери впливу.

9. Мюнхен і пакт 1939 р.

Критерій	Мюнхен 1938	Пакт / протокол 1939
Учасники	Німеччина, Італія, Велика Британія, Франція.	Німеччина, СРСР.
Треті держави	Чехословаччина не брала повноцінної участі у вирішенні власної долі.	Території Польщі, Балтії, Фінляндії, Бессарабії розподілялися без їхньої участі.
Територіальний наслідок	Передача Судетів і подальше ослаблення Чехословаччини.	Таємний розподіл сфер впливу; подальша реалізація щодо Польщі.
Заявлена мета	Запобігти війні через компроміс.	Ненапад і нормалізація відносин.
Оцінка підручника	Крах «умиротворення».	Документ, що сприяв розпалюванню війни і розподілу Східної Європи.

10. Причинна матриця — орієнтири

Недоліки повоєнної системи: незадоволення кордонами й обмеженнями, ревізіонізм. **Агресивні держави:** Японія — Маньчжурія, Італія — Ефіопія, Німеччина — Рейнська зона, Австрія, Чехословаччина. **Ліга Націй:** слабкі санкції і відсутність примусу. **«Умиротворення»:** поступки агресору. **Колективна безпека:** провал через недовіру і різні інтереси. **1939 р.:** пакт і секретний протокол усунули можливість спільного стримування Німеччини та поділили сфери впливу.

11. Робота з документом

1. Відкритий текст справляє враження звичайного мирного договору про ненапад. **2.** Секретний протокол показує домовленість про територіальний переділ і сфери впливу. **3.** Приховування було потрібне, бо йшлося про долю третіх держав без їхньої згоди. **4.** Напад Німеччини на Польщу 1 вересня, вступ Червоної армії 17 вересня, поділ Польщі та договір 28 вересня.

12. Міні-есе — критерії

Повна відповідь має: 1) тезу про можливість або неможливість запобігти війні; 2) не менше шести фактів із §25–26; 3) пояснення причинно-наслідкових зв'язків; 4) окрему оцінку слабкості Ліги Націй, політики «умиротворення», провалу переговорів 1939 р. і радянсько-німецького пакту; 5) чіткий висновок.

ТЕМА 6. ПЕРЕДУМОВИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Підсумок теми 6. Швидке повторення перед наступним розділом

1. Головна хронологія

Рік / дата	Подія	Чому важливо
1931	Японія захоплює Маньчжурію.	Перше велике вогнище війни; провал Ліги Націй.
1935–1936	Італія завойовує Ефіопію.	Санкції не зупиняють агресію.
7 березня 1936	Ремілітаризація Рейнської зони.	Версальські та Локарнські обмеження фактично зламани.
жовтень–листопад 1936	«Вісь Берлін–Рим» і Антикомінтернівський пакт.	Формується блок агресивних держав.
12 березня 1938	Аншлюс Австрії.	Перше безпосереднє територіальне приєднання в Європі.
29–30 вересня 1938	Мюнхенська угода.	Судети передано Німеччині; «умиротворення» не зупинило агресію.
весна–літо 1939	Переговори Великої Британії, Франції та СРСР.	Остання спроба створити широку систему стримування.
23 серпня 1939	Пакт Молотова–Ріббентропа.	Ненапад між Німеччиною і СРСР та секретний поділ сфер впливу.
28 вересня 1939	Договір про дружбу і державний кордон.	Уточнено поділ польських земель і сфер впливу.

2. П'ять причин краху миру

- Ревізіонізм:** прагнення Німеччини, Італії та Японії змінити міжнародний порядок силою.
- Слабкість Ліги Націй:** відсутність дієвого механізму примусу.
- Політика «умиротворення»:** поступки агресору не зупинили, а стимулювали нові вимоги.
- Провал колективної безпеки:** недовіра й несумісні інтереси потенційних союзників.
- Радянсько-німецьке зближення:** пакт 1939 р. і секретний протокол створили сприятливі умови для територіального переділу у Східній Європі.

3. Поняття — одним реченням

Поняття	Коротке пояснення
«умиротворення»	Поступки агресору заради збереження миру.
аншлюс	Приєднання Австрії до Німеччини в березні 1938 р.
Судетська проблема	Німецькі претензії на Судетську область Чехословаччини.
«Вісь»	Політичне зближення Німеччини, Італії та Японії.
Антикомінтернівський пакт	Угода Німеччини і Японії 1936 р., до якої 1937 р. приєдналася Італія.
колективна безпека	Спільна протидія держав агресії проти будь-якого учасника системи.
сфера впливу	Територія, де велика держава прагне мати переважний контроль.
секретний протокол	Таємна частина пакту 1939 р., що розмежовувала сфери впливу в Східній Європі.

4. Швидке усне опитування

1. Яке вогнище війни виникло першим?
2. Чому Ліга Націй не змогла зупинити Італію в Ефіопії?
3. Що сталося в Рейнській зоні 7 березня 1936 р.?
4. Які держави утворили «Вісь»?
5. Що означає політика «умиротворення»?
6. Який наслідок мав аншлюс Австрії?
7. Які чотири держави вирішували долю Чехословаччини в Мюнхені?
8. Яке питання зірвало військові переговори 1939 р.?
9. Коли підписано пакт Молотова-Ріббентропа?
10. Які території потрапили до радянської сфери впливу за секретним протоколом?
11. Що змінив договір 28 вересня 1939 р.?
12. Назвіть три чинники, які, за підручником, зробили світову війну можливою.

Фінальний висновок. Друга світова війна не стала наслідком однієї події. До неї вів комплекс взаємопов'язаних процесів: ревізія повоєнного порядку, безкарна агресія, слабкість міжнародних організацій, політика поступок, провал системи колективної безпеки та таємна дипломатія 1939 р.